

KADOC

Documentatie- en Onderzoekscentrum
voor Religie, Cultuur en Samenleving
Interfacultair centrum K.U.Leuven

NIEUWSBRIEF

01 | 02 | 03 | 04 | 05 | 06 | 07 | 08 | 09 | 10 | 11 | 12 | 2007

Waarde lezer,

De foto die de titelpagina van dit nummer siert, kan u samen met vele andere foto's, affiches, films en allerlei documenten en gebruiksvoorwerpen in groot formaat bekijken op de tentoonstelling het abc van de volkstuin. U kan die van 13 juli tot 9 september bezoeken in het Gentse Caermersklooster. Ze is de KADOC-bijdrage aan het Museum van de Vlaamse Sociale Strijd, een initiatief van de provincie Oost-Vlaanderen. Het abc van de volkstuin staat niet alleen. Er zijn nog twee fototentoonstellingen over de Vlaamse volkstuinten (van Freya Maes in het Caermersklooster en van Karel Rimanque in de pandgangen van KADOC), de publicatie Volkstuinen. Een geschiedenis en een lessenreeks van Universiteit Vrije Tijd Davidsfonds. U vindt alle informatie in bijgevoegde folder en op de website www.hetabcvandevolkstuin.be

Werkten mee aan dit nummer / Lieve Claes / Bram Cleys / Jan De Maeyer / Tom Van Beeck / Leen Van Molle / Luc Vints

Vormgeving / Alexis Vermeylen

Druk / Peeters, Herent

Verschijnt tweemaandelijks / wordt op aanvraag kosteloos toegezonden

Kantoor van afgifte / 3000 Leuven 1

Verantwoordelijke uitgever / Emiel Lamberts / Schoonzichtlaan 52 / B- 3020 Herent

KADOC / Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving

Adres / Vlamingenstraat 39 / B - 3000 Leuven

Telefoon / +32 (0) 16 32 35 00 **Fax** / +32 (0) 16 32 35 01

E-mail / postmaster@kadoc.kuleuven.be **Internet** / <http://kadoc.kuleuven.be>

Giften voor KADOC / kunnen worden overgemaakt op rekeningnummer 734-0194177-89 van de K.U.Leuven met vermelding '400/0000/53084 gift KADOC'. Vanaf 30 euro wordt een fiscaal attest bezorgd.

Uw steun voor de realisatie van het nieuwe erfgoeddepot in Heverlee blijft ook erg welkom. Inlichtingen over de modaliteiten van het bouwfonds vindt u in een speciale brochure die u op eenvoudige aanvraag wordt toegezonden. U kunt natuurlijk ook rechtstreeks het bouwfonds steunen via een overschrijving op rekeningnummer 734-0194177-89 van de K.U.Leuven met vermelding '400/0000/49448 gift KADOC'. Ook daarvoor wordt vanaf 30 euro een fiscaal attest bezorgd.

Cover: de volkstuin van Borgerhout in 1932. Foto uit een album dat koningin Elisabeth werd aangeboden. [Brussel, Archief van het Koninklijk Paleis]

- 4 Protestanten in Congo
Een nieuwe kijk op missionering
- 8 Het Wit-Gele Kruis 1937-2007
Een boek, twee geschiedenissen
- 14 Katholieke media over de hele wereld
Het SIGNIS-archief

1	4	8
8	8	14

Protestanten in Congo

Een nieuwe kijk op missionering

De site voor de post werd proper gemaakt en zorgvuldig afgebakend, verschillende huizen werden gebouwd en een school werd begonnen door de grond en takjes te gebruiken als bord en krijt. Zo beschreef C.L. Crane in 1916 het begin van het missiewerk van de American Presbyterian Congo Mission (APCM) in Kasai. Missionering betekende in Belgisch Congo in sterke mate inderdaad ook bouwen. Dat dit evenzeer gold voor protestantse missionarissen als voor katholieke, kon Bram Cleys (OSA – Onderzoeksgroep Stedenbouw en Architectuur; KADOC) zelf vaststellen toen hij in het kader van zijn doctoraatsonderzoek “Missionering verruimteliĳkt. Architectuur, ruimte en missionering in Kasai, Belgisch Congo, ca. 1890-1960” naar Philadelphia trok voor onderzoek in de fondsen van de APCM. De vergelijking tussen de handels-

wijze van deze twee denominaties actief in een zelfde regio leverde enkele interessante gelijkenissen en verschillen op.

Dit doctoraatsonderzoek maakt deel uit van het FWO-project “Missionering en architectuur in Belgisch Congo. Identiteits(re)constructie tussen cultuuroverdracht en dialoog, 1908-1960”. Het analyseert de missiegeschiedenis van Belgisch Congo door die te benaderen vanuit de inzet, het gebruik en de betekenissen van architectuur. Meer specifiek wordt gefocust op de totstandkoming, ontwikkeling en uiteenlopende en evoluerende betekenissen van de ruimten van missionering in Kasai (Centraal-Congo). Het project - op de wip tussen de disciplines architectuur en geschiedenis - wil een bijdrage leveren aan het onderzoek naar koloniale architectuur en de geschiedenis van missionering en kolonialisme in Congo.

De Amerikaanse presbyteriaanse Congomissie

De American Presbyterian Congo Mission (APCM) was een congregatie van voornamelijk Amerikaanse presbyteriaanse missionarissen en was verbonden met de Amerikaanse Presbyterian Church (PC-USA). Ze werd opgericht in 1890, het jaar waarin Samuel Lapsley en William Sheppard naar Congo vertrokken. Een jaar later stichtten ze een eerste missiepost in Luebo, langs de Luluarivier in Kasai. In de periode voor 1960 zou de APCM nog twaalf andere missieposten stichten in Centraal-Kasai.

Het congregatiearchief van de Congo Mission wordt vandaag bewaard in de Presbyterian Historical Society, een privaatrechtelijke archiefinstelling van de PC-USA. Naast het archief van de APCM en andere presbyteriaanse missiecongregaties en de persoonlijke archieven van belangwekkende figuren uit de presbyteriaanse kerk beheert de instelling vooral de archieven van de lokale kerken van de PC-USA. Ze wordt dan ook druk bezocht door genealogen en familiehistorici, geïnteresseerd in de doop-, huwelijks- en overlijdensregisters van die kerken. In het kader van dit onderzoek werden het congregatiearchief van de APCM en de persoonlijke archieven van vier APCM-missionarissen geconsulteerd.

Het APCM-archief (dat een totale omvang van ca. 3m³ telt) is in vele opzichten een 'typisch' archief van een missie-instituut. Een belangrijk onderdeel ervan bestaat uit voorbereidende documenten voor en verslagen van de Mission Meeting, de jaarlijkse vergadering van vertegenwoordigers van alle missieposten en gelegingen van de APCM.

*Illustratie: het huis van William Sheppard, een van de bekendste missionarissen van de American Presbyterian Congo Mission.
[Courtesy of the Presbyterian Historical Society]*

Interessanter voor het doctoraatsonderzoek echter waren de bestanden die verband houden met de geschiedenis van de individuele missieposten. Naast kronieken die de belangrijkste gebeurtenissen op de missiepost registreerden, bevatten ze briefwisseling over dagelijkse en uitzonderlijke gebeurtenissen op de missieposten en documenten over verschillende thema's. Een andere interessante deelcollectie is de collectie kaarten met algemene (wegen)kaarten en ook meer specifieke kaarten die bijvoorbeeld werden opgesteld ter gelegenheid van een concessieaanvraag. Verder bevat het archief ook (bijna) alle afleveringen van de twee tijdschriften uitgegeven door de APCM in Luebo: het Engelstalige *The Kasai Herald* (1901-1921) en het Tshilubatalige *Lumu lua Bena Kasai* (1938-1952). Een laatste onderdeel betreft de zogenaamde *subject files*, die correspondentie en documenten samenbrengen rond een aantal specifieke thema's.

Naast het congregatiearchief werden ook de persoonlijke archieven van vier APCM-missionarissen geconsulteerd. Hun inhoud is sterk uiteenlopend. Naast officiële papieren en kentekens bevatten ze dagboeken of memoires en vaak ook fotoboeken. Vooral die laatste waren interessant voor ons onderzoek, omdat het APCM-archief - met uitzondering van de vermelde kaartencollectie - geen ander iconografisch materiaal bevat.

Missionering door een architectuurhistorische bril

De in de Presbyterian Historical Society bestudeerde collecties boden in de eerste plaats een grondiger kennis van de omvang en het karakter van de activiteiten van de APCM. Bestaande studies over deze congregatie focussen bijna uitsluitend op de eerste twintig jaar van haar geschiedenis. Met name haar rol in de rood-rubbercampagne tegen de wreed-

heden begaan bij de rubberexploitatie in Kasai krijgt daarin heel wat aandacht. Centraal daarbij staat de figuur van William Sheppard, de Afro-Amerikaanse missionaris die samen met Samuel Lapsley het missiewerk in Kasai opstartte, een belangrijke rol speelde in het protest tegen de rubberexploitatie en als een van de eerste westerlingen toegang kreeg tot het Bakuba-koninkrijk in Noord-Kasai. Het onderzoek heeft toegelaten het verdere verloop van de geschiedenis van de APCM te reconstrueren tot ca. 1960.

Naast die meer algemene analyse werd het archiefwerk toegespitst op een ontleding van de ruimtelijke interventies van de APCM-missionarissen. Voor een vijftal sites die ook in de uiteindelijke dissertatie een centrale plaats zullen innemen - Mushenge/Mweka, Ibanche, Bulape, Luluaburg en Bakwanga - werd onderzocht hoe via verschillende strategieën en op verschillende schalen een missieruimte werd geconstrueerd. Een van de belangrijkste thema's die vanuit dat perspectief kwam bovendrijven, is de mate waarin Kasai voor missionarissen een te veroveren territorium was. Het duidelijkst blijkt dat uit de vele sporen in het archiefmateriaal over momenten van spanning en conflict tussen de APCM- en de katholieke missionarissen. Hoewel ze de facto elkaars aanwezigheid moesten aanvaarden, streefden ze, zeker aanvankelijk, naar hegemonie. Beide groeperingen probeerden zoveel mogelijk Kasaiëns te bekeren tot hun eigen denominatie, wat ook ruimtelijke gevolgen had. Zo vormde de aanwezigheid van een katholieke missiepost of een uitgebreid netwerk van katholieke catechisten voor de APCM-missionarissen een van de belangrijkste argumenten om in een regio zelf een missiepost op te richten. Op gelijkaardige wijze rapporteerden ze trots wanneer ze een werking konden opstarten - door de aanleg van een missiepost of het installeren van een aantal catechisten - in een regio waar nog geen katholieken actief waren.

Vanaf de Eerste Wereldoorlog verschoof zowel aan protestantse als aan katholieke zijde de klemtoon meer en meer naar een missiering die begon in de dorpen in plaats van op de missiepost. Vaak moest daarbij naar een modus vivendi gezocht worden tussen katholieke en protestantse catechisten die in hetzelfde dorp of naburige dorpen woonden. De schoolkapellen - zowel klaslokaal, kapel als woonhuis van de catechist, bij uitstek hybride constructies dus - werden de knooppunten in de toe-eigening van een steeds ruimer territorium. De aanwezigheid van een catechist van de andere denominatie in de onmiddellijke nabijheid werd gezien als een bedreiging voor deze toe-eigening en werd dan ook regelmatig bevochten.

De koloniale staat en het Bakuba-koninkrijk

In die strijd speelde de koloniale staat een niet onbelangrijke rol. Op verschillende momenten klaagden de protestantse missionarissen over oneerlijke behandeling door staatsagenten. Zo zou hun verscheidene keren de toekenning van een stuk grond voor de oprichting van een nieuwe missiepost geweigerd zijn. Telkens verweten ze de staatsagenten de katholieke missies te bevoordelen. Die aantijgingen in het bronnenmateriaal laten toe een te gemakkelijke beschrijving van het historische proces van missionering in termen van 'blanken' versus 'zwarten' of kolonisatoren versus gekoloniseerden opzij te schuiven ten voordele van een meer complexe en genuanceerde interpretatie die de alliantievorming en versplintering binnen die groepen en over hun grenzen heen als uitgangspunt neemt.

De regio in Kasai waar dat complexe schaakspel met de toe-eigening van de ruimte als inzet met de grootste ijver werd gespeeld, was het territorium van het Bakuba-koninkrijk. Sinds het midden van de negentiende eeuw was de fascinatie voor dat centraal

bestuurde rijk met een rijke materiële cultuur sterk gegroeid in de westerse wereld. Hoewel het een draaischijf was in de langeafstandshandel in Centraal-Afrika, werd de toegang tot het machtscentrum van het koninkrijk gesloten gehouden voor buitenstaanders. Dat Sheppard dat in het begin van de jaren 1890 toch wist te omzeilen en erin slaagde vriendschappelijke relaties met de dan heersende *nyimi* (koning) aan te knopen, was een hele prestatie, die hem - naast een hele schat aan materiële objecten - ook een fellowship van de Britse Royal Geographical Society opleverde. In de daaropvolgende decennia slaagde de APCM er echter niet in dat succes te verzilveren en haar droom van een groot-schalige bekering van de Bakuba tot het christendom waar te maken. De opvolgers van de *nyimi* stonden veel wantrouwiger tegenover de Europese indringers. Bovendien werd de APCM opnieuw tegengewerkt door de koloniale staat die enkel concessies toekende aan de rand van het Bakuba-koninkrijk, in Ibanche en Bulape. Katholieke missionarissen daarentegen slaagden er wel in een missiepost op te richten in Mushenge, de hoofdstad van de Bakuba. Ondanks alle inspanningen van de protestantse missionarissen - en de vooraanstaande plaats die hun werking bij de Bakuba in hun publicaties kreeg - werd de bekering van de groep en deze regio geen onverdeeld succes.

Protestanten versus katholieken

Terwijl de spanning tussen katholieke en protestantse missionarissen reeds uit het archiefonderzoek van katholieke instituten was gebleken, bood het onderzoeksverblijf aan de Presbyterian Historical Society de kans om het conflict vanuit de andere protagonist te bestuderen. In die zin liet het archiefonderzoek niet alleen toe de ruimtelijke strategieën en tactieken van de American Presbyterian Congo Mission te bestuderen, maar bood het ook een spiegel voor een kritische reflectie op

de ruimtelijke en architecturale interventies van katholieke missionarissen, met de missionarissen van Scheut op kop.

Een laatste thema dat regelmatig opdook in het bronnenonderzoek in de Presbyterian Historical Society, is de belangrijke plaats die bouwen innam als praktijk in de dagelijkse missiewerking. De materiële omkadering van de spirituele opdracht van de missionarissen nam heel wat van hun tijd en middelen in beslag. Ondanks belangrijke verschillen in de organisatie van de missiepost (bijvoorbeeld door de aanwezigheid van missionarisfamilies bij de protestanten) en in de opvattingen over kerkorganisatie, vallen hier opnieuw parallellen op tussen protestantse en katholieke missie-instituten. De bouwpraktijk en de architectuur van zowel de APCM als de scheutisten werden gekenmerkt door pragmatisme en bricolage. Het is een bouwpraktijk die werd gedictieerd door de schaarse middelen, maar - en dat is opmerkelijk - tegelijkertijd ruimte bood voor een maximale efficiëntie: de constructies lieten uiteenlopend (her)gebruik toe en de nederzittingsstructuren en gebouwen konden voortdurend worden aangepast aan veranderende omstandigheden.

De ruimtelijke strategieën en tactieken van de missiearchitectuur in Kasāi (en in Congo in het algemeen) van katholieke en vooral van protestantse missionarissen vallen vaak tussen de plooien van het missionaire en het architectuurhistorische onderzoek. Het archief van de APCM liet toe dat te verhelpen.

Bram Cleys

Het Wit-Gele Kruis 1937-2007

Een boek, twee geschiedenissen

Het Wit-Gele Kruis is sinds zijn oprichting, zeventig jaar geleden, een sterke merknaam in Vlaanderen, herkenbaar in het straatbeeld, stevig ingebed in de Vlaamse gezondheidszorg, onmisbaar als intermediaire partner tussen de huisartsgeneeskunde en mantelzorg enerzijds en de intramurale zorg anderzijds. Voor het lange historische verhaal van het Wit-Gele Kruis, van 1937 tot 2007, kan de geïnteresseerde lezer nu terecht in het rijk gestoffeerde en fraai uitgegeven boek van historica Sophie Baré. *Het Wit-Gele Kruis 1937-2007. 70 jaar thuis in verpleging aan huis* werd op 15 juni in de prestigieuze Bijloke-site in Gent voorgesteld in aanwezigheid van koningin Paola, de beschermvrouw van de organisatie. Leen Van Molle (K.U.Leuven) schetste er de krachtlijnen van, zoals ze uit het onderzoek van Baré naar voren kwamen. Hier volgt (een licht ingekorte versie van) haar lezing.

Het Wit-Gele Kruis 1937-2007 bevat, subtiel verweven, twee geschiedenissen. De eerste is die van de organisatie: een verhaal van starten en groeien, organiseren en hervormen, lobbyen, ruziën, herstructureren, specialiseren, presteren en innoveren. De tweede gaat over zorgen: het verhaal van het alledaagse verplegen, de repetitieve handelingen van wassen, verschonen, wonden verzorgen, aspireren, inspuitingen geven, en dat verhaal is eigenlijk de essentie.

Illustratie: affiche van het Wit-Gele Kruis uit 1947.

Waarom 1937?

Het organisatorische verhaal roept meteen vragen op over de oprichting. Het Wit-Gele Kruis is gesticht in 1937, of merkwaardig genoeg jaren na datum. Anders geformuleerd: het had veel eerder gekund. Het nodige diploma voor thuisverpleging bestond al sinds 1921, kruisverenigingen waren er sinds de tweede helft van de negentiende eeuw en op het ontstaan van verpleging aan huis is zelfs geen eeuw te plakken. Ambulante thuiszorg was vanaf de middeleeuwen het quasimonopolie van vrouwelijke en mannelijke religieuze congregaties, van 'geestelijke dochters' en 'dames d'oeuvres'. In Engeland en Duitsland doken vanaf de jaren 1860 de eerste sporen van georganiseerde wijkverpleging op. Kruisverenigingen met een verpleegkundige functie buiten het hospitaalwezen zijn omstreeks dezelfde periode opgang beginnen maken, met het Rode Kruis, opgericht in 1863, voorop.

In Vlaanderen zijn er voor de Eerste Wereldoorlog sporen van een Wit Kruis (Antwerpen, 1913) en een Groen Kruis (Deurne en Borgerhout, flamingantisch). Na de oorlog, in 1927, volgde het Vlaamsche Kruis, een Vlaams-nationalistische afscheuring van het Belgische Rode Kruis. Intussen had de Belgische regering in 1921, naast de opleiding tot ziekenhuisverpleegster, een driejarige opleiding tot verpleegster-bezoekster ingevoerd. Belgische verpleegsters-bezoeksters vonden een expandierend werkterrein bij de christelijke en socialistische ziekenfondsen, in stedelijke gezondheidsdiensten, bij het medisch schooltoezicht, de gezondheidsinspectie van bedrijven, het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn, het Nationaal Werk tegen Tuberculose enzovoort.

HET WIT-GELE KRUIS

VERZORGING TEN HUIZE DOOR
GEDIPLOMEERDE VERPLEEGSTERS

Waarom ontstond er in 1937 dan nog een Wit-Geel Kruis? Naast een brede verklarende context is er ook een concrete aanleiding. Al jaren stond de problematische toestand van de volksgezondheid hoog op de agenda van Belgische artsen, politici en sociale werkers. Het medische en hygiënische offensief dat in de negentiende eeuw was ingezet, had nog onvoldoende resultaten opgeleverd. De zuigelingensterfte bleef hoog, tuberculose was immer endemisch aanwezig, alcoholisme was een nationale plaag, syfilis een nationale schande, infectieziekten vaak nog dodelijk. Oorzaken van die kwalen waren er te over: de krappe en ongezonde huisvesting van de volksmassa, onevenwichtige voeding, gebrek aan elementair besef van persoonlijke hygiëne, manco's in de openbare hygiëne, plus en misschien vooral armoede die tijdens de economische crisis van de jaren 1930 opnieuw brede lagen van de bevolking trof. De dood was (en is) een sociale ziekte: arm maakt ziek, en ziek maakt bovendien arm. De initiatiefnemers van het Wit-Geel Kruis, een kleine groep

van katholieke artsen en enkele geestelijken uit het Gentse, wensten op hun beurt bij te dragen tot de volksgezondheid met wat ze een 'sociaal geneeskundig hulpwerk' noemden: georganiseerde thuisverpleging.

De initiatiefnemers hadden bovendien een concrete reden om op het einde van 1936 in actie te schieten. Enkele maanden tevoren was het allereerste Belgische ministerie van Volksgezondheid opgericht, met aan het hoofd de éminence grise van de socialistische partij, Emile Vandervelde. Het socialisme was al langer begaan met de gezondheidsproblematiek en stuurde aan op een doorgedreven medicalisering van de samenleving. Vandervelde zelf was een spilfiguur in de hygiënistische beweging die zich inzette voor medische preventie, als hefboom van een soort van (vooral positief te begrijpen) 'eugenetica' of rasverbetering. Vanuit die hoek

Illustratie: een verpleegkundige van het Wit-Geel Kruis sleutelt aan haar auto, ca. 1970.

kwam in het begin van de jaren 1930 het succesrijke initiatief tot organisatie van 'gezondheidscentra' die, met medewerking van de socialistische ziekenfondsen, gratis prenuptiale en preventieve medische consultaties inrichtten.

Maar niet iedereen was daar even gelukkig mee. In de medische wereld in het algemeen klonk scherp protest, want dat was broodroof voor huisartsen. Katholieke artsen in het bijzonder vreesden voor een om zich heen grijpende geneeskunde zonder God, voor de verspreiding van contraceptieve methoden en voor een socialistische 'etatisering' van de gezondheidszorg. Voor hen moest 'ziekenzorg' ook 'zielenzorg' zijn. Thuisverpleging leek hun een interessante nichemarkt te bieden voor een katholiek tegenoffensief in de gezondheidssector. Met het Wit-Gele Kruis wilden zij katholieke verpleegsters uitsenden die konden binnendringen tot in de kern van de samenleving, het gezin, en dat in alle sociale klassen. De kruissymboliek, in de pauselijke kleuren geel en wit, bezegelde de opzet.

Zes veranderingsprocessen

Sinds 1937 is er bijzonder veel veranderd. Het lijkt alsof het Wit-Gele Kruis vandaag een ander woordenboek gebruikt. Een hele reeks gedateerde woorden zijn uit het jargon verdwenen: verpleging als "verhevene levenstaak" en "durvend apostolaat"; "in dienende liefde"; "edelmoedig"; "met opofferingsgeest" en onder het motto "ik dien God in mijn evennaaste". De laatste jaren vallen heel andere woorden op, zoals *homecare* (begin jaren 1970) en mantelzorg, de Katz- en de Weckx-schaal, decubituspreventie en diabeteseducatie, de Riziv-nomenclatuur, *Evidence-based Nursing* enzovoort.

Achter dat evoluerende woordgebruik gaan verschillende veranderingsprocessen schuil. Ten eerste de schaalvergroting van het Wit-

Gele Kruis. Het Wit-Gele Kruis stuurt, vooral sinds het midden van de jaren 1960, dagelijks een heus leger van gemotoriseerde en geüniformeerde verpleegkundigen de baan op. De geografische actieradius verruimde van Gent tot heel Vlaanderen. Van meet af aan gebruikte de organisatie propagandetechnieken die doen denken aan moderne marketing avant la lettre: een eigen huisstijl (met onder meer eigen uniformen en insignes), affiches en folders, voordrachten en filmvertoningen, informatieve standen op beurzen en huis-aan-huisbezoeken door propagandisten. De expansie vroeg ten tweede voortdurend om organisatorische aanpassingen en ging met groeipijnen gepaard. Geld was (en is allicht) een permanente zorg. Het Wit-Gele Kruis had tot in het begin van de jaren 1960 soms veel weg van een 'zelfhulpgroep' die zich overeind hield dankzij de christelijke solidariteit van betalende leden en ereleden, vanaf 1950 aangevuld met wat zuinige overheidssubsidies aan lokale dispensaria, en om de putten te vullen met giften van weldoeners, verkoop van almanakken, tombola's en 'fancy fairs'. Pas sinds de hervorming van de ziekteverzekering en een overeenkomst met de christelijke mutualiteiten en Caritas Catholica in de jaren 1960 is de financiële basis van het Wit-Gele Kruis beter gegarandeerd, al deelt de organisatie daardoor mee in de klappen ten gevolge van besparingen in de gezondheidszorg.

Tegelijkertijd deed zich een derde evolutie voor, op het professionele vlak, van zo goed mogelijk 'helpen' door 'verpleegsters', naar een wetenschappelijk onderbouwde 'verpleegkunde'. Dat hield de overgang in van een oud naar een nieuw verpleegmodel. Het oude berustte op liefdevolle, haast tijdloze en belangeloze inzet en toewijding om het lijden van de medemens te verzachten. Het nieuwe verpleegmodel plaatst de beroepsbekwaamheid bovenaan. Het Wit-Gele Kruis heeft altijd met geschoolde, professionele verpleegkundigen gewerkt. Maar met de ontwikkeling van de medische wetenschap én van het arbeidsrecht

is de norm van wat 'professioneel' is danig verschoven. Dat heeft aan de ene kant een taakversmalling met zich meegebracht. Wit-Gele Kruisverpleegsters horen geen lange nachten meer te waken bij zieken en stervenden, lijken af te leggen, af te wassen of boodschappen te doen. Aan de andere kant is de gespecialiseerde verpleging toegenomen, en dat in vele richtingen: zowel de hygiënische, als de postoperatieve, geriatrie en palliatieve verzorging, de wondverzorging, de verzorging van personen met een chronische ziekte, lichamelijke en/of mentale handicap.

Meerdere veranderingen binnen het Wit-Gele Kruis vielen ook samen met bredere maatschappelijke ontwikkelingen. Zo moet ten vierde de invloed van het seculariseringsproces worden vermeld. Het Wit-Gele Kruis droeg aanvankelijk een uitgesproken katholieke signatuur en wendde zich van daaruit expliciet tot 'alle families', ook om er 'de juiste moraal' te brengen. De organisatie rekruteerde in het begin talrijke verpleegsters onder vrouwelijke religieuzen. Maar de tijden veranderden. In het Wit-Gele Kruis is de christelijke inspiratie nog steeds de richtinggevende onderstroom, maar met maximaal respect voor alle patiënten.

Het Wit-Gele Kruis ontkwam ten vijfde niet aan de communautaire spanningen die België zo eigen zijn. Gesticht vanuit een Vlaamstalige kern in Gent evolueerde het Wit-Gele Kruis kort na de Tweede Wereldoorlog tot een nationale federatie die door een sterk Franstalig bestuur vanuit Brussel werd geleid. In de late jaren 1990 volgde de logische consequentie van het Belgische federaliseringsproces: aan beide zijden van de taalgrens kwam een aparte vzw tot stand, wat in 2004 uitmondde in de opheffing van de overkoepelende nationale vzw.

Het loont ten slotte de moeite de geschiedenis van het Wit-Gele Kruis te overwegen vanuit het vrouwelijke perspectief. Het verplegend personeel van de organisatie was tot niet zo

lang geleden exclusief vrouwelijk, wat spoorde met de eeuwenoude associatie tussen zorgfunctie en 'vrouwelijke natuur'. Het vrouwelijke zorgen ('van nature', onbetaald, in de beslotenheid van het huisgezin) was als het ware het tegendeel van het mannelijke werken (geschoold, betaald, buitenshuis). Dan verwondert het niet dat aan de verpleegsters bovenal werd voorgehouden dat zij in alles en altijd de absolute ondergeschikte waren van de (mannelijke) artsen en zich moesten onthouden van elke vorm van kritiek. En dan verwondert het evenmin dat het bestuur van de organisatie overwegend mannelijk was (en is). Het heeft de verpleegsters-bezoeksters tijd en inspanning gekost om aan respectabiliteit en mondigheid te winnen. De emancipatiegolf vanaf de jaren 1960 werkte de intrede van lekenverpleegsters, vervolgens van gehuwde vrouwen en nog recenter van mannelijke verpleegkundigen in de hand. De thuisverpleging vervult bovendien een voorhoederol in de herverkaveling van de arbeid in functie van een leefbare combinatie arbeid-gezin. Het Wit-Gele Kruis komt dus uit een verleden van ongehuwde voltijdse arbeidskrachten, die allemaal 'zusters' werden genoemd, en stelt momenteel vooral gehuwde deeltijdsen te werk.

Thuis verzorgen

Het Wit-Gele Kruis organiseert, en dat al 70 jaar, steeds hetzelfde: thuisverpleging als onderdeel van de thuiszorg. 'Thuis' en 'verpleging' zijn de constanten, twee woorden die zo gewoon, zo alledaags klinken dat buitenstaanders er vlotjes overheen dreigen te lezen. Het zijn woorden die ook de geschiedschrijving voor problemen stellen. Het dagelijkse, het repetitieve laat zich moeilijk historisch vangen: het gaat vaak om wat nergens geschreven staat. In een poging om de contouren ervan af te tasten, dienen zich drie perspectieven aan: de plaats van het gebeuren, de relatievorming in het gebeuren en ten slotte het onderwerp van het gebeuren, de patiënt.

Thuis is de plaats van het gebeuren. Het Wit-Gele Kruis is er altijd prat op gegaan de zieke mens te kunnen bieden waar hij/zij zoveel belang aan hecht: thuis te kunnen blijven. Thuis is de woonplaats van de patiënt, zijn natuurlijke habitat, de plaats waar hij/zij thuis hoort en zichzelf is. Thuis betekent voor de verpleegkundigen echter heel wat anders: zich telkens verplaatsen van de ene patiënt naar de volgende, zich aanpassen aan de patiënt én de omringende mantelzorgers, en zich schikken naar het interieur en comfort van de woningen, of vaak het gebrek aan comfort. En toch waarderen de ambulante verpleegkundigen dat veeleisende, vrij zware en avontuurlijke leven. Ze waarderen hun graad van autonomie en ze waarderen de erg menselijke, persoonlijke, zelfs intieme sfeer waar ze een deel van worden.

Eigen aan het Wit-Gele Kruisconcept was en is de één-op-éénrelatie tussen zorgverstreker en patiënt. Elke patiënt heeft zijn vaste verpleegkundige, dag in dag uit, met patiënt-gerichte zorg op maat. Dat maakt vanuit het perspectief van de patiënt het ongewenste en

ongewone stilaan tot een gewoonte, schept ruimte voor vertrouwen, meewerken, aanvaarden en dankbaar zijn voor de deskundige en vriendelijke hulp. Vanuit het perspectief van de verpleegkundige groeit een emotionele betrokkenheid en is het precies de grote dankbaarheid van de patiënt die sterk motiverend werkt en het beroep een aparte aantrekkelijkheid biedt. Maar of en hoe de interpersoonlijke relatie tussen ambulante verpleegkundigen en patiënten doorheen de tijd is geëvolueerd, is een vraag waarop de geschiedenis, zoveel jaar na datum, moeilijk een antwoord vindt. Zeker is dat de verhouding tussen afstandelijkheid en familiariteit altijd een moeilijke evenwichtsoefening is geweest. Zeker is ook dat de omgang met vertrouwelijke informatie en met morele kwesties altijd op de individuele verpleegkundigen heeft gewogen.

En ten slotte een laatste en voor historisch onderzoek evenzeer problematisch perspectief: dat van de patiënt. Het Wit-Gele Kruis is 70 jaar onafgebroken bezig met de falende mens, de realiteit van ziek zijn, gekwetst, gehandicapt, verbrand, de realiteit van oud worden, aftakelen en sterven, van hulpeloosheid, pijn lijden, braken, vuil zijn en kwalijk ruiken. Fraai is dat niet, en die dimensie dreigt helemaal te ontsnappen aan de 'schrijfbaar' geschiedenis. Ziekte en dood staan haaks op het vooruitgangsgeloof en de moderniseringsgedachte die de westerse samenleving sinds de verlichting in hun ban hebben. Ze confronteren ons met de grenzen van de maakbaarheid. Precies daarom is het een uitdaging om de thema's ziekte en dood, in al hun facetten, ook tot voorwerp te maken van historisch onderzoek.

Het Wit-Gele Kruis 1937-2007. 70 jaar thuis in verpleging aan huis telt 168 bladzijden, een 80-tal illustraties en 15 tabellen, grafieken en kaarten. Het kost 20,00 € en kan bij KADOC worden besteld.

Leen Van Molle

Katholieke media over de hele wereld

Het SIGNIS-archief

Ook internationale katholieke organisaties, vaak met een hoofdzetel in Brussel, deponeren hun archieven bij KADOC. Actief op diverse terreinen, gaande van syndicalisme, christendemocratie, landelijke beweging, gezondheidszorg, jeugdbeweging tot onderwijs, zijn hun archieven rijke bronnen voor de studie van het katholieke organisatieleven en gedachtegoed in een ruimer, internationaal perspectief. Recent voegde zich bij dat rijtje nog het archief van SIGNIS, een mondiale organisatie op het domein van de media.

SIGNIS is de Katholieke Wereldorganisatie voor Communicatie, die in 2001 ontstond uit een fusie van de in 1928 opgerichte Internationale Katholieke Organisatie voor de Film en het Audiovisuele (OCIC) enerzijds en de, eveneens in 1928 opgerichte, Internationale Katholieke Organisatie voor Radio en Televisie (UNDA) anderzijds. Het archief van SIGNIS bestaat dan ook hoofdzakelijk uit de archieven van OCIC en UNDA. Beide organisaties streefden een zelfde doel na: het samenbrengen van katholieken die professioneel actief waren op het vlak van film (OCIC) en van radio en televisie (UNDA). De interesse van katholieken in film, radio en televisie is begrijpelijk. Deze moderne massamedia bieden immers uitgebreide mogelijkheden om de katholieke levensbeschouwing en het katholieke wereldbeeld uit te dragen.

OCIC en UNDA

Al vanaf zijn prille begin zagen de katholieken zowel de voor- als de nadelen van het filmmedium. OCIC wilde vooral de mogelijkheden die het medium bood, benutten. Film had immers

een sterke aantrekkingskracht op de jeugd. OCIC zag het als haar taak om het filmpubliek op te voeden en filmproducties te ontdekken die de christelijke waarden promoten. Er ontstond een wijdverspreid netwerk van nationale katholieke organisaties, dat zich toelegde op onderwerpen zoals kinderen en film en op filmrecensies als een vorm van mediaopvoeding. OCIC zocht eveneens toenadering tot de filmindustrie zelf. De promotie van "goede" films, die zowel geschikt waren voor educatie als entertainment, werd de grootste zorg.

Aan het einde van de jaren 1920 beseften de katholieke radioproducteurs dat radio, net als film, een krachtig kanaal was om ideeën te verspreiden en een uitgelezen medium om vele mensen te beïnvloeden en de christelijke

Illustratie: affiche uit het SIGNIS-archief.

waarden toegankelijk te maken. Al vanaf haar stichting stimuleerde UNDA de katholieken om samen te werken met zowel publieke als private radio-omroepen om religieus geïnspireerde programma's te maken. Later stond men eveneens positief tegenover de ontwikkeling van een ander massamedium: de televisie. Net als de radio overschrijdt de televisie grenzen en brengt ze mensen en culturen samen.

Behalve een gezamenlijk doel, vertoonden ook de structuur en organisatie van UNDA en OCIC grote parallellen. Beide organisaties hadden een duidelijke centrale bestuursstructuur en regionale organisaties in de verschillende werelddelen en konden zich beroepen op een zeer breed netwerk van aangesloten leden, zoals diverse nationale katholieke organisaties voor film, radio of televisie. UNDA en OCIC hadden bovendien steeds een duidelijke band met België. Landgenoten als Felix Morlion, Abel Brohée, Jan Joos, Leo Lunders en Yvonne de Hemptinne waren nauw betrokken bij hun werking. Het algemeen secretariaat van OCIC was trouwens in Brussel gevestigd.

Hoewel UNDA en OCIC initieel gescheiden van elkaar werden opgericht en onafhankelijk van elkaar werkten, groeiden ze vanaf de jaren 1960 steeds meer naar elkaar toe en werden de eerste stappen tot samenwerking gezet. Congressen en meetings werden gezamenlijk georganiseerd. De roep om één globale organisatie die zich bezighield met alle media, werd steeds groter en leidde uiteindelijk in 2001 tot de fusie van UNDA en OCIC in SIGNIS.

Massamedia en apostolaat

De onderzoeksmogelijkheden van hun archieven - die ook foto's en video's en vele publicaties bevatten - zijn legio. In het begin van de vorige eeuw werd de Katholieke Actie geconfronteerd met nieuwe vormen van propagandamiddelen. Waar men vroeger de katholieke opvattingen en waarden enkel

kon verkondigen via het gedrukte woord of vanaf de preekstoel, kreeg men nu middelen aangeboden om een breed en gevarieerd publiek te sensibiliseren. De nieuwsgierigheid van katholieke organisaties naar deze nieuwe communicatievormen werd reeds gewekt bij de ontwikkeling van de stille film. De belangstelling werd echter nog meer aangewakkerd bij de doorbraak van de geluidsfilm, die toeliet boodschappen efficiënter te communiceren. Met de latere ontwikkeling van de radio en televisie kon men zelfs binnendringen in de huiskamer van het modale gezin.

In hun poging een katholieke stempel te drukken op het gebruik van de massamedia ontwikkelden UNDA en OCIC een brede waaier van activiteiten. OCIC besteedde veel aandacht aan filmopvoeding en -promotie via filmrecensies en -prijzen, was zichtbaar aanwezig op de grote filmfestivals en poogde een stevige voet tussen de deur van de film-industrie te steken met eigen producties en distributiekkanalen. UNDA ontwikkelde vergelijkbare initiatieven op het gebied van radio en televisie.

De archiefstukken laten toe origineel onderzoek te voeren naar de wijze waarop de katholieke organisaties omgingen met de verschillende media en hoe ze die inzetten om hun doelstellingen te bereiken. Aangezien er archiefstukken bewaard zijn gebleven vanaf de beginperiode van UNDA en OCIC, is de onderzoeker in staat om over een lange periode te peilen naar de manier waarop de katholieken omsprongen met de massamedia. De stukken tonen ook de sterke band die UNDA en OCIC onderhielden met het Vaticaan, dat beide organisaties vanaf hun ontstaan financieel en moreel steunde.

De archiefstukken illustreren duidelijk de werking van beide organisaties. Er zijn bundels aanwezig betreffende algemene vergaderingen, congressen, studiedagen en de centrale bestuursorganen. Naast een duidelijk afgelijnd

de centrale structuur beschikten beide media-verenigingen ook over regionale organisaties op de diverse continenten. Het internationale karakter van het archief laat toe zich een beeld te vormen van de verschillen en overeenkomsten van continent tot continent in het beleid, de werking en de initiatieven van hun regionale takken. Naast gelijkenissen stond elk continent in voor zijn eigen specifieke problemen en uitdagingen op het gebied van de media.

Een aanzienlijk onderdeel van de beide archieven vormen de dossiers die de contacten weerspiegelen die UNDA en OCIC onderhiel den met hun aangesloten nationale leden. Uit alle hoeken van de wereld stroomden documenten van nationale mediaorganisaties naar hun algemene secretariaten, waaronder vele lokale filmtijdschriften. Bovendien spendeerden UNDA en OCIC veel aandacht aan de ontwikkelings- en missielanden, waar de massamedia een belangrijk onderdeel vormden van het missioneringproces. Aan de hand van de beschikbare correspondentie kan de onderzoeker zich een beeld vormen van het medialandschap in een groot aantal landen. De archiefstukken leveren hem zowel informatie over de katholieke film, radio en televisie in Venezuela of Papoea-Nieuw-Guinea als over de evolutie van de Belgische filmindustrie en de katholieke filmzalen in Vlaanderen.

Opvoeding en techniek

Omdat de archiefstukken een bijna ononderbroken chronologische reeks vormen, laten ze toe de katholieke mentaliteit en opinie, doorheen de tijd verwoord en uitgebeeld via radio, televisie en film, te reconstrueren. Aan de hand van recensies en filmkeuringen trachten OCIC en UNDA de modale katholieke op te voeden en een wegwijzer aan te bieden in het medialandschap. De 'goede' en 'deugdzame' producties werden nauwkeurig onderscheiden van de 'slechte' en 'zedeloze'. De archieven bieden een prachtige kijk op de films, radio-

en tv-programma's die aangeboden werden aan de katholieke gezinnen. Aan de hand van deze producties, die niet alleen het katholieke film-, radio- en televisieapostolaat ondersteunden, maar ook louter ter ontspanning bekeken en beluisterd werden, is de onderzoeker onder meer in staat evoluties te onderkennen in de christelijke waarden en normen.

Al vanaf hun ontstaan kennen radio, televisie en film opeenvolgende technische vernieuwingen. Sinds de jaren 1980 en jaren 1990 kwamen er nieuwe massamedia, waarvan het belang niet te onderschatten valt: de video-film en het internet. Ook vanuit de katholieke wereld werd er met belangstelling naar deze nieuwe mediavormen gekeken. Het spreekt vanzelf dat de archieven van UNDA en OCIC ook de evolutie van de massamedia vanuit technologische invalshoeken belichten. De ontwikkeling van de film (als drager), de filmindustrie en filmzalen kan de onderzoeker schetsen aan de hand van de stukken uit het OCIC-archief. Maar ook de evolutie van de tv-wereld en het tv-bezit, vertrekkend vanuit de Télé-Clubs tot één of meerdere televisietoestellen in elk gezin, worden door het UNDA-archief verduidelijkt. Uit de archiefbundels blijkt ten slotte de actieve rol die beide media-organisaties speelden op het vlak van de ontwikkeling en verspreiding van de communicatietechnieken. Hun logistieke ondersteuning richtte zich vooral op de ontwikkelingslanden, waar ze lokale verenigingen assisteerden in de bouw van video-, radio- en televisiestudio's.

De archieven van UNDA en OCIC werden ontsloten aan de hand van een plaatsingslijst, waarin een duidelijk onderscheid werd gemaakt tussen beide bestanden. Het geheel is toegankelijk na toestemming van de bewaargever. Voor publicaties die niet passen binnen de KADOC-selectiecriteria, zal een bestemming worden gezocht binnen het bibliotheeknetwerk van de K.U.Leuven.

Tom Van Beeck